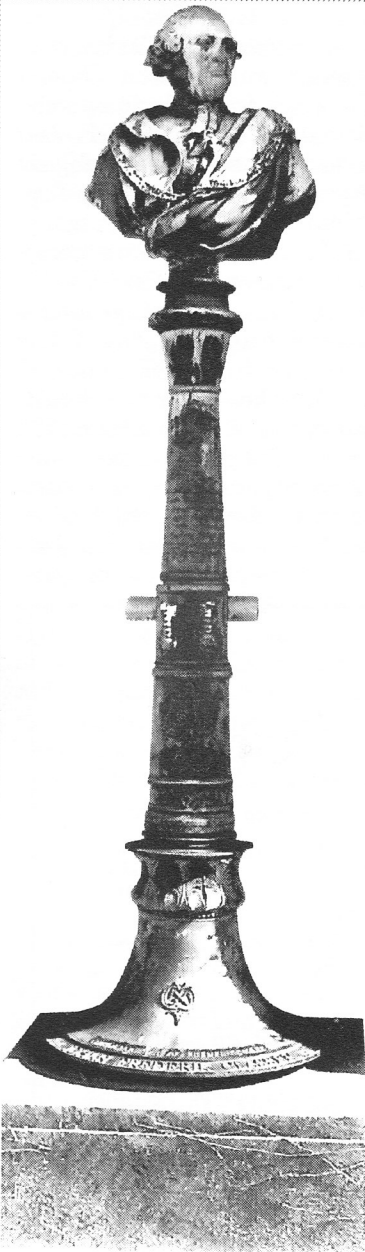
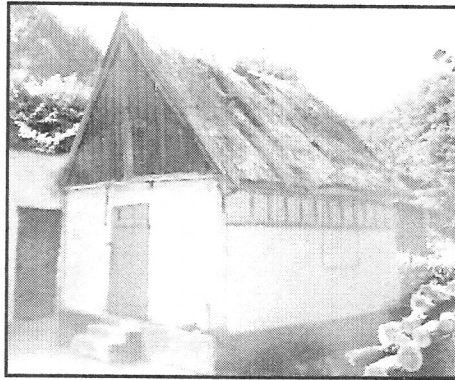

PROVEA

Indhold

<i>Siden sidst</i>	<i>side 02</i>
<i>Båltalen</i>	<i>side 03</i>
<i>Sygehusvæsenet.....</i>	<i>side 07</i>
<i>Kanalens udgravning 2.....</i>	<i>side 14</i>
<i>Foreningsaktiviteter</i>	<i>side 20</i>

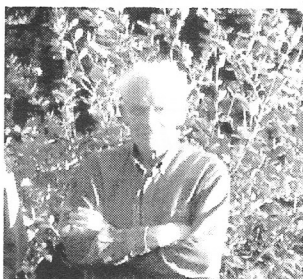

"I Generalens tid, som vi siger i Frederiksværk, lå der et lille militær-sygehus på bakken ved "Smalle Åsti" bag "Brohuset" ved Arresødal Slot. Dette lille sygehus, hvis ligstue for øvrigt står der endnu, tilhørte Den Kongelige Artillerikommission. I selve Frederiksværk var der ikke noget sygehus. Det kom først mange år senere." (Overlæge Jens Gram i sygehusets jubilæumsskrift 1967).

*Frederiksværkegnen.
Historiske Forening*

2. Årgang nr. 7 -aug. 2005

Siden sidst ved formanden

At foreningens Sankt Hans-fest blev så fantastisk skyldes flere sammenfaldende ting: Det usædvanlig flotte vejr, at vort samarbejde med folkedanserne og Stjernekoeret foran Hjemmeværnsgården, der beredvilligt var stillet til rådighed for os, forløb rigtig godt, at der var mødt rigtig mange op, så vi ved bålet var samlet ca. 400 mennesker, der også kunne nyde den usædvanlig smukke

udsigt over Arresø. Den findes vist ikke flottere i landet. Allan Thomsens båltale var indholdsrig og veloplagt (læs den her i bladet). Endelig er vi skovvæsenet ved skovfoged Søren Agerlund taknemmelig for hjælp og imødekommenhed.

Vor Mølleåtur var også en succes, og Jeppe Tønsbergs guiden på hele turen var perfekt og fik mange anerkendende ord fra deltagerne. Ikke mindst var Lyngby Mølle, som var igangsat udelukkende for vor skyld, en oplevelse, som vi siger tak for. 50 medlemmer deltog, så bussen var fuld. Turudvalget håber, at vi ser lige så mange til vor tur til Hellebæk med Hammermøllen den 24. sept. Husk tilmelding snarest (se

Foreningens bestyrelse

Formand:

Bengt Sørensen
tlf. nr. 47 92 38 44

Næstformand:

Vibeke Agnild
tlf. nr. 47 72 14 66

Kasserer:

Carl Jensen
tlf. nr. 47 74 93 35

Sekretær:

Christina Ax
tlf. nr. 47 77 26 54
email:
fhf@mailme.dk

Øvrige medlemmer:

Ole Friis Jensen
tlf. nr. 47 72 33 93
mobil 61 35 67 37

Jørgen Tved
tlf. nr. 47 77 00 23

Jan E. Hansen
tlf. nr. 47 72 11 76

Gurli Jeppesen
tlf. nr. 47 72 36 63

Lonnie Burchardt
tlf. nr. 51 94 94 58

Redaktionen:

Jørgen Tved (ansv.)
Vibeke Agnild
Christina Ax
Lonnie Burchardt

Stof til næste nummer
bedes indsendt snarest.
Læserindlæg er ikke nødven-
digvis udtryk for foreningens
holdning.

Eftertryk till. med kildeang.
Layout: Per Erck
Fr.værk Komm. Eget tryk.
Oplag: 450

Prøv foreningens hjemmeside:
www.frvhistorie.dk

ISSN: 1604-0678 Titel: Prøven

under arrangementer side 21).

Husk også sommerens 2 byvandring. Vi glæder os til den 10. august at møde vort bysbarn, museumsinspektør Michael Ax til foreningens bytur i midtbyen. Michael har stor viden om og kærlighed til vor smukke by. Den 31. august går turen til Kanalen og Arresødal. Major Svend Erik Snekkerup er guide og vil sikkert som altid fortælle veloplagt og interessant.

Foreningens gode ven og medlem Jens Henrik Tiemroth indleder sæsonens anden del den 14. sept. med et foredrag om sygehusvæsen og "pesten" i Frederiksværk. Det bliver en spændende start.

Foredraget den 19. oktober er ændret. I stedet for afdøde Claus Bjørn træder en anden gammel ven af foreningen, Søren Jessen, meget beredvilligt til og holder et foredrag om udstykningen på Halsnæs. Det er vi meget taknemmelige for.

Hyllingebjergstenen, som er unik og nu er restaureret, kommer til Hille-rød i august til midlertidig opbevaring, indtil dens endelige placering her er fastlagt i samarbejde med bystyret. Dette arbejdes der meget intenst på for tiden.

Axel Hvidtfeldt har lavet et kæmpearbejde omkring denne sten. Axel og undertegnede har haft mange positive møder med forskellige honoratiores her fra byen, og det har udmøntet sig i dannelse af en følgegruppe med borgmester Helge Friis i spidsen. Denne skal stå for og støtte vor ansøgning om fondsmidler til realisering af projektet med indkapsling og opstilling i midtbyen, så rigtig mange vil kunne se stenen. Det skal være en attraktion for Frederiksværk, er alle enige om. Vi kontakter nu designere for at få udført skitser mm. for projektet. Foreningen takker alle involverede i projektet for den entusiasme, vi har mødt. Programmet for 2006 er færdigt, og Hans Engelund har igen sagt ja til at lave lay-out til en årsfolder, som jo er en god reklame for vor forening. Det skylder vi ham tak for. Heldigvis har vi et positivt samarbejde med det nye industrimuseum Frederiks Værk. Til slut ønsker jeg alle en fortsat god sommer. Jeg håber at se jer lige så talrigt til arrangementerne resten af sæsonen.

Bengt

Sankt Hans aften er noget særligt.

Båltale af Allan Thomsen

Vi synes, at den var så god, at den skulle i Prøven

Vejret er aldeles utilregneligt den 23. juni, og hverken aftenen eller i morgen, Sankt Hans dag, er hellige i dagens Danmark.

Alligevel er Sankt Hans aften nærmest en „helligdom“ for mange. I dag er det aftenen, hvor traditioner holdes i hævd. Traditioner for sam-

vær med familie og venner. Tradition for at deltage omkring det samme bål; arrangeret af den samme forening, år efter år.

I gamle dage tillagde man Sankt Hans aften andre og større betydninger. De hellige kilders kraft var stærkest, og Sankt Hans-bålet

Folkedanserne Sct. Hansaften

kunne angiveligt jage det onde bort. Bålet blev brugt i kampen mod det onde, det syge, og i øvrigt mod alt det, man ikke forstod.

Den historiske redegørelse for bålet og tidligere tiders tro eller overtro er egentlig slet ikke det tema, jeg vil trætte jer med.

Den unge, nye Frederiksværkegnens Historiske Forenings baggrund og tilblivelse ledte mine tanker hen på begrebet kamp, da jeg forleden aften skulle finde på noget at sige her ved bålet.

Kampe har det været. Kampe mellem det onde og det gode. -Eller har det altid været så sort-hvidt?

Som regel er det, den ene part opfatter som ondt, i andres øjne det gode, og omvendt.

Om det så har været kampe mellem det gode og det gode, eller mellem lige store onder, vil altid kunne diskuteres.

De øjne, vi idag ser på fortidens kampe med, er nye. De øjne, der for århundreder siden sloges imod hinanden og for dette og hint, levede godt nok „i gamle dage“, men de

vidste jo ikke, det var gamle dage. Derfor vurderede de situationen og sagen i nuet og handlede derefter.

Det ligger i menneskets natur at kæmpe. -At kæmpe imod, eller at kæmpe for nogen eller noget. Vi befinder os idag, lige nu og her, tæt på det sted, hvor en historisk kamp angiveligt satte et blodigt spor.

Den formastelige præst, som i Vinderød Kirke forsøgte at føre den lutheranske opfattelse af kristendommen til sognet, havde ikke en god dag dengang.

I sit forsøg på at bringe fornyelse i menighedens trosdyrkelse måtte han flygte ud af kirken. Han havde ikke en god dag. -Som vi har lært af nutidens cykelryttere at sige: "han havde ikke gode ben den dag".

Menighedens ophidsede hordte indhentede reformatoren, og med sten og stokke sikrede man, at udviklingen, fornyelsen måtte vente en tid med at komme til Vinderød. *

En kamp på ord blev en kamp på rå vold. Derfor står korset der, og minder os om fremskridtets til tider svære kår.

"Frederiksværkegnens Historiske Forening" hedder kun sådan og eksisterer kun, fordi kamp og strid er menneskets natur. Eller i hvert fald nogle menneskers natur. For nogle og i nogle tider er begrebet kamp meget bogstaveligt og blodigt ment. For andre, og måske til andre tider, er "kamp" mindre blodigt, men kan

* (Denne historie er en myte.

Jfr. Prøven 1. årg nr. 2 -2004. (red.)

være lige så alvorlig som den fysiske og voldsomme krig.

Kun fordi landets kronede konger i forgangne tider absolut skulle kaste nationen i den ene krig efter den anden; eller fordi andre landes lige så kronede eller ukronede chefer skulle sige „tak for sidst“ med krudt og kugler, har vi idag en by ved navn Frederiksværk. Byen er som bekendt etableret for og omkring et kanonværk og et krudtværk. Krig og kampmidler var altså Frederiksværks oprindelige formål. Forudsætningen for at bygge værket og byen op ikke at forglemme var den, af danske soldater og svenske krigsfanger udgravede kanal mellem søen og fjorden.

Senere er krigsindustrien ophørt eller udflyttet fra byen, men så har vi ført andre kampe. Arbejdskampe en masse; boksekampe, brydekampe, fodbold- og håndboldkampe og alskens andre kampe.

Næsten alle kampe har en eller flere tabere, men ikke alle har en klar vinder.

Hvad er f.eks. vundet, ved at Frederiksværkegnens Museumsforening tabte kampen om Birkely ..?

Museumsforeningen måtte lukke, men slukket blev der dog ikke.

Som en anden Fugl Fønix opstod heldigvis hurtigt Fr.værkegnens Historiske Forening.

Helt museumsløs er egnen da heller ikke: Museet Frederiks Værk er netop indviet med udtalte lykønskninger og tilsagn om samarbejde fra foreningen. Selvom et isoleret slag er tabt, kan man godt håbe på gevinst for selve sagen. Sagen er at anskueliggøre, forske og bevare historien om "de gamle dage". Histo-

rien, som den udspandt sig, inden det blev til "gamle dage". Nu er Museumsforeningen selv blevet historie, men ånden lever fortsat og meget nutidigt. Den kamp er ikke tabt. Det er en meget aktiv og levende historisk forening, vi har her på Frederiksværkegnen.

Noget, der har givet genlyd, og som har vist, at vilje, kamp, vilje til kamp og fælles interesser både kan samle folk indenfor og udenfor egne rækker, var det store "60 års befrielses-arrangement" i Gjethuset 4. maj. Arrangementet var flot. Men det flotteste var tilstrømningen af borgere. Borgere, som med deres tilstedeværelse viste de gamle frihedskæmpere respekt. Både dem, som vi heldigvis stadig har iblandt os, og dem, som faldt i kampen, og dem, som senere af sygdom eller alder er faldet fra længe efter de mørke år. Det er godt at kunne hylde, og det er godt at mindes dem, der havde modet, og som havde muligheden for at sige fra.

Selvom det ikke er den 4. maj idag, er det stadig 60-året for befrielsen. - For den ultimative kamp og sejr i nyere tid. Det synes jeg godt, jeg vil henlede opmærksomheden på.

Skt.Hansaften samles borgere på tværs af fag og status. Det er måske ikke et symbol, men så dog et eksempel på fredelig sameksistens. Det er værd at glæde sig over. Alt for mange steder i verden kan man ikke samles om noget som helst. Alt for mange steder er brænde for kostbart og for stor en livsnødvendighed til bare at brænde af for at være sammen om et bål.

Dér betyder ordet "kamp" stadig meget mere, end det betyder i en lokal forening som den, der arrangerer

dette Sankt Hans-bål. Vi kan ikke redde verden ved at omtale nød og elendighed i en båltale. Men måske kan hver især yde et lille bidrag i den rigtige retning. Økonomisk, moralsk eller politisk, som man nu synes, man har overskud til.

Hjem igen, her til hvor vi er. Birkely ligger, hvor Birkely altid har ligget. Sankt Hans-bålet er flyttet væk fra "Sognefogedens jorder", men efter mine personlige spejderbegreber er det flyttet "hjem til bålpladsen".

Som så meget andet her omkring, er også dette sted præget af begreberne "krig og ufred".

Vi står jo lige nu ved siden af den gamle Arresødallejr og Hjemmeværnsgård.

For små 40 år siden var mit største kendskab til dette område forbundet med „drabelige dyster“. Økse og knive, stramme reb, sved og svære duelighedsprøver indgik i dysterne for De Gule Spejdere, Fr.værk Trop. Efter sådan en hård dags svedig slid

var der ikke noget mere afslappende for krop og sjæl end at sidde omkring bålet her på pladsen.

Når flammerne havde lagt sig, og gløderne var tilbage, var det tid at afsynge den ultimative bålsang. -Det ka' jo nok ikke ha' været et Sankt Hans-bål hver gang, for så havde vi næppe pladsen for os selv. Men den ultimative bålsang for en spejderdreng, - dengang i 60'erne hed "Nu flyver mørkets fugle ud". Det var ordene i første linie. De sidste to linier i sangen, -og de passer netop i temaet om kamp og strid i og omkring Fr.værk igennem tideme; nemlig: "Nu mødes de som sammen stred for løftets store mål". Så ku' hårene rejse sig på en lille spejderarm. Det var fællesskab.

-Og så var det tid at blive stille.

Nu er det tid for mig at blive stille. Rigtig god Sankt Hans Aften, og rigtig god sommer!

Allan Thomsen.

Betragtninger over Sygehusvæsenet i Frederiksværk.

På en bytur med Herbert Hessner sidste år gjorde vi bl.a. holdt i Vognmandsgade, hvor byens første sygehus ligger. Huset fik dog ved overgang til „De gamles Hjem“ en etage oven på. Nu er det krisecenter. I sit foredrag "Pesten I Frederiksværk" den 14. september vil Jens Henrik Tiemroth måske også berøre sygehusvæsenet i gamle dage, og på den baggrund synes vi i redaktionen, at det er relevant at bringe nedenstående artikel af den tidligere overlæge ved Frederiksværk Sygehus Jens Gram, der også var bedriftslæge på stålværket. Artiklen har vi "lånt" fra det lille blad "Stålbåndet" 1967, som stålværket dengang udgav.

Overlæge Jens Gram

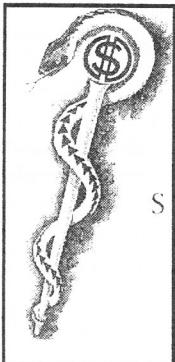
Asklepiosstaven med slangen, der snor sig omkring den, er lægernes symbol. Den stammer fra den græske gudelære og findes stadig, blandt andet også på lægemærket på vore biler.

Lægekunsten var imidlertid småt bevendt i oldtid og middelalder,

man skal helt op til det 18. århundrede, før der blev oprettet et anatomisk-kirurgisk institut, og før man begyndte på undervisning af lægerne. Dette institut blev først i 1838 slået sammen med det medicinske fakultet, og hermed

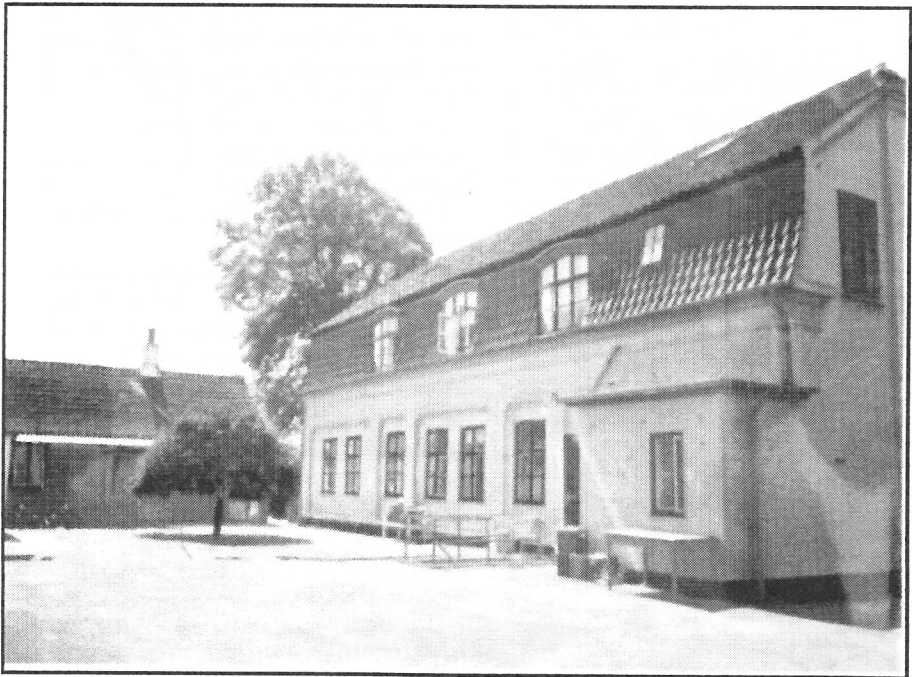
var grunden lagt til den egentlige lægeuddannelse.

Sygehuset i Frederiksværk daterer sig fra 1867. Før den tid var der ingen sygehuse - kirken varetog omsorgen for de syge, og der var væsentligt kun tale om at pleje patienter. Dette blev senere overtaget af klostrene. Her i Frederiksværk fandtes før 1867 et lille militært sygehus, et krudttårn i Vinderød skov, der blev brugt under Englandskrigen som et asyl for sindssyge, og endelig begyndte man at indrette fattighjem og sygehuse i samme bygning, hvilket forhold selvfølgelig i alle retninger var umådeligt primitivt.

Strandgade omkring 1885. Midt i billedet på hjørnet af Strandgade og Valseværksstræde lå byens sygehus mellem 1836 og 1866.

"De gamles hjem" i Vognmandsgade. Bygningen blev opført i 1865 og fungerede som sygehus indtil 1913, hvor den blev indrettet til plejehjem

Det første sygehus blev bygget i Vognmandsgade, hvor nu „De gamles Hjem“ ligger (og nu krise-centret). Allerede starten var besværlig, idet arbejdet blev udliciteret til en københavnsk murer-mester ved navn Køhler, og sygehuset var færdigt i 1865, men først taget i brug i 1867, idet det viste sig, at omtalte murermester ikke havde opfyldt licitationsbetingelserne, men kun havde brugt en halv ydermur, og inden han fik sine penge, måtte han isolere hele bygningen.

Det er ganske hyggeligt at tænke sig, at bestyrelsen tog til København i hestevogn for at købe ind til sygehuset, linnedtøj, bækkener, kirurgiske instrumenter osv. Denne rejse tog 2x2 dage, idet man måtte overnatte undervejs.

Men sygehuset blev altså startet. Værelserne var ret små, men med hæderlig højde - operationsstuen, der også var sygehuslægens kontor, lå bag en patientstue. I øvrigt var sygestuerne meget tarveligt udstyrede, uhyre primitive, og frembød store mangler i hygiejnisk henseende. Dette var for øvrigt et kendetegn for samtlige sygehuse i København og Frederiksborg amt (Esbønderup Helsingør og Hille-rød). Ventilationen var dårlig, luften i stuerne fordærvet af osende spedelys. I hver stue fandtes en kakkellovn til opvarmning, og under et af vinduerne en slags skarnkiste, hvori alt affald blev anbragt, og herunder også ekskrementer fra patienterne. Sengestederne var store, lavet af uhøvlede brædder med halm som underlag og som re-

gel mugne. Man kan godt tænke sig, hvordan stanken har været herinde. I et udhus var en afdeling for sindssyge, bygget lige på jorden, med cementgulv, stærkt fugtigt, så vandet drev af væggene. Ligkapel fandtes dog heldigvis i et andet udhus, men sammen med brændselsskuret.

Patienter var der ikke mange af, og de bestod væsentligst af fattige patienter, som var tvunget til at komme på sygehuset, idet de lidt mere velhavende foretrak at blive behandlet hjemme.

Køkkenforholdene var dårlige, der var komfur, men køkkenet blev også brugt som opvaskeum, derunder også vask af bækkener og urinaler.

Efterhånden bedredes dog tilstandene, hygiejnen blev sat i højsædet, men forholdene var dog stadig ulidelige. Jeg har talt med en mand nede på De gamles Hjem. Han er 95 år og var som 16-årig, altså i begyndelsen af firserne indlagt på sygehus dernede. Han syntes nu ikke, at det var så slemt, der var dog kun én læge, og ham var de glade for - der var kun én sygeplejerske, og som regel var sygeplejersken ikke hjemme. Han fortæller således om en medpatient, der faldt død om på gulvet og måtte ligge der i ca. en time, inden der kunne blive tilkaldt fornøden hjælp. Patienterne led for størstedelen af veneriske sygdomme eller var plejepatienter, og først efter at antiseptikken blev indført omkring 80-erne, begyndte man at foretage operationer.

Det har ikke været særlig sjovt at være patient på sygehuset dengang. Det var fuldstændig umuligt

at forandre sygehuset dernede, så det kunne bruges som et moderne sygehus, og derfor blev det vedtaget at bygge det nuværende sygehus på Hillerødvejen, tegnet af Arkitekt professor Gottlib, København.

Dette blev indviet i 1912. Her var forholdene til gengæld langt bedre. Sygestuerne var om end små så dog tilstrækkelig store til, at luftfornyelsen var i orden. Sengene var reelle hospitalssenge, og på flere af stuerne var der håndvask. Der var nu både badeværelse og WC - isoleret fra patientafdelingen. Der var dog stadig mangler. Der var en operationsstue, en lille forbindsstue og et præ-operationsrum, men alt dette lå på mandsafdelingen, og hver gang der, især om natten, blev foretaget operationer, holdt man i hvert fald patienterne på hele sygehuset vågne. Heldigvis havde vi også for længst fået indført narkoserne, men som alle vegne på en ret primitiv måde, så patienterne under indledningen til narkosen kunne blive ret voldsomme og skrigende. I stedet for den omtalte antiseptik havde man nu indført aseptikken, hvilket vil sige, at man i stedet for at bekæmpe infektionen sørgede for, at operationssårene blev holdt bakteriefrie. Vi havde også fået et røntgenværelse, men da dette lå på anden sal, var det jo noget besværligt at bære patienterne (f.eks. med brækkede ben) op ad en smal trappegang for at blive fotograferet. Selv har jeg i min tid haft en sommergæst - en professor fra København - der ville have klaget over denne transport, men undlod det, da han fik at vide, at ombygningen

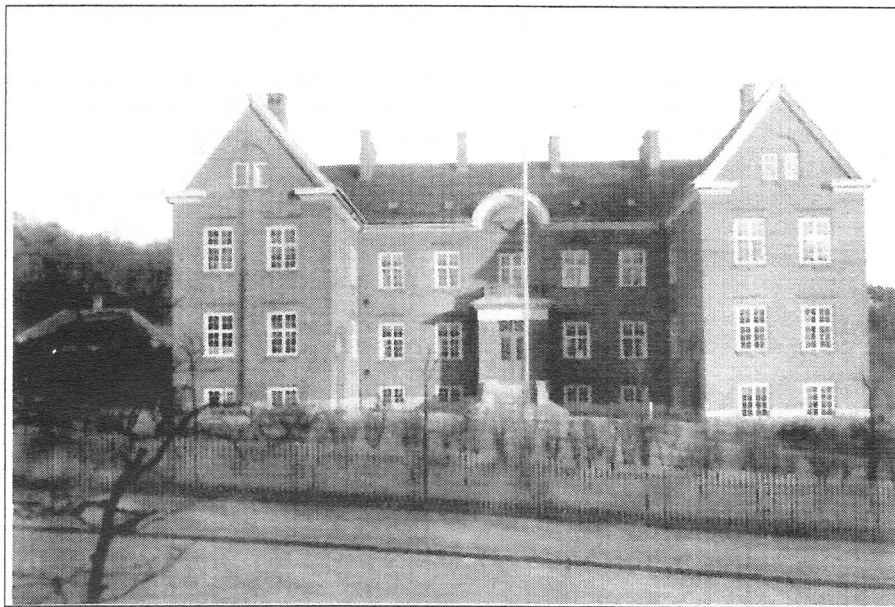
var på vej, og dette skete da også, efter at stålværket var stiftet i 1940 og taget i brug i 1942.

Herved kom der en kæmpetilvækst til byen, samt især i begyndelsen en stærk forøgelse af skadeantallet, hvorfor en ny udvidelse var nødvendig, hvis man skulle fortsætte med et sygehus her. Udvidelsen - den tiende plan - blev indviet i 1953, og herefter stod vi med et moderne sygehus, hvor patientafdelingerne lå for sig selv, og behandlingsafsnittene uden for sygeafdelingerne.

At der så siden desuden er kommet en udvidelse af både tuberkulosestationen, røntgenafdelingen og laboratoriet gør jo sygehusets standard bedre.

Der har også i min tid været mange store oplevelser, både gladelige og sørgelige, hvad der jo vil komme, når man er kirurg. Den største ulykke havde vi jo ved eksplosionen på stålvalseværket i 1959, men dette findes tidligere udførligt omtalt i Staalbaandet.

Patienterne før og nu er faktisk ens, man skal være forsigtig med at sige noget, der kan misforstås, for på en stuegang bliver overlægens ord meget ofte opfattet som et rent orakel. Jeg husker således en meget stærk mand, der var faldet ned fra et høloft på et cementgulv, og da det kneb med at få tarmen i gang, sagde jeg, at han måtte få en pilsner. Dette opfattede han forkert, idet nemlig hans mor fik lov til at få en pilsner, lige før hun døde, og nu var han altså også sikker på, at han skulle dø. Dette fik jeg hurtigt korrigeret, og heldigvis kom patienten sig da også.

1912 - sygehuset

Før kapitulationen i 1945 blev der, uden at tyskerne opdagede det på banens værksted lavet en panservogn V 3, der var med til at fange hipoer, af hvilke de mest kendte var Lorenzenbanden, der havde skjult sig i et sommerhus i Asserbo. Da de ikke ville overgive sig frivilligt, men tværtimod skød på frihedskæmperne, blev der gjort gengæld, og vi fik her på sygehuset indlagt tre mænd og en kvinde.

Hun var den eneste, der var sig sin overbevisning bekendt. Hun havde fået mægtige skudsår i begge overarme og bad kun om én ting: en revolver - for at tage sit liv for sin overbevisning. De tre mænd var nogle sølle pjok. De græd og jamrede og kunne slet ikke forstå, at vi var gale på dem: "De havde kun

gjort, hvad de skulle, for at redde os alle fra russerne"

Der har været mange andre oplevelser, men det vil føre alt for vidt at fortsætte med dem på dette forum.

Det er også ganske interessant at se på de økonomiske forhold. I 1867 kostede sygehus og fattighus tilsammen 4600 rigsdaler. I dag koster på et moderne sygehus en seng alene 4-500.000 kroner.

Man regner med 5 senge pr. 1000 indbygger. De sagkyndige mener, at der i Frederiksborg amt vil komme en befolkningstilvækst på 400.000 mennesker inden år 2000; dette vil sige, at man skal have 2000 nye hospitalssenge inden den tid. Hvad udgifterne dertil vil blive, kan kun fremtiden vise.

»Det var en morgen som hundrede tidligere. Arbejdet i hallen gik i sin vante rytme. Ovnene buldrede og brænderne kastede hvæsende mængder af olie ind i ovnen, medens ildtungerne slikkede om luger og lemme. Kranerne kørte til og fra og tømte den ene mulde skrot efter den anden i ovnens grådige flammende dyb. Majsolen lyste over fjorden og landet og varslede en dejlig forårsdag.

Da skete det! Et frygteligt drøn ragede gennem hallen og alt forvandlede i et nu til støv og ild. Mennesker og materiel slyngedes væk ved eksplosionens vældige kraft. -På et øjeblik var arbejdspladsen forvandlet til et rygende helvede. Uden at vide, hvad der egentlig var sket, famlede de mere eller mindre uskadte sig gennem en uigennemsigtig støvtåge, hvor flammer hist og her flakkede ildevarslende. Mennesker ledte efter mennesker i dette inferno.

Det var sikkert ikke helte, der hin morgen arbejdede ved ovnene, men almindelige følsomme og bange mennesker, som vi er flest.

Så meget større beundring skylder vi dem, at de overvandt deres frygt og alene i disse første minutter søgte efter deres hjælpeløse tilskadekomne kammerater uden tanke for egen sikkerhed -indtil hjælpen strømmede til udefra.

Deres indsats er ufattelig for os, der på dette tidspunkt var fjernt fra katastrofestedet, og det kan være svært at undertrykke en følelse af skyld over for disse mennesker: at man ikke selv var en af dem.«.

Ialt 12 forbrændinger kom ind på sygehuset. Én var forkullet og død. Tre var stærkt forkullede lige fra isse til fod, og disse fik vi over det akutte chok, men de døde senere af komplikationer. Derefter havde vi altså otte forbrændinger, som blev indlagt, og disse blev behandlet og kom sig alle sammen.

Det er nok den største katastrofe, der har været i Frederiksværk.

(Fra sygehusets jubilæumsskrift 1967).

Laboratoriet bygges

Der er ikke længere noget sygehus i Frederiksværk. Som led i en generel omorganisering og såkaldt rationalisering af sygehusfunktionerne i Frederiksborg Amt gennem første halvdel af 1980'erne blev det besluttet at nedlægge Frederiksværk Sygehus. Trods kraftige protester fra hele sygehusets dækningsområde og vægtige argumenter måtte sygehuset lukke. En næsten 150-årig institution i Frederiksværk forsvandt.

Sygehusbygningernes videre anvendelse har siden lukningen været genstand for mange diskussioner, og forskellige funktioner har i kortere eller længere tid været huset der.

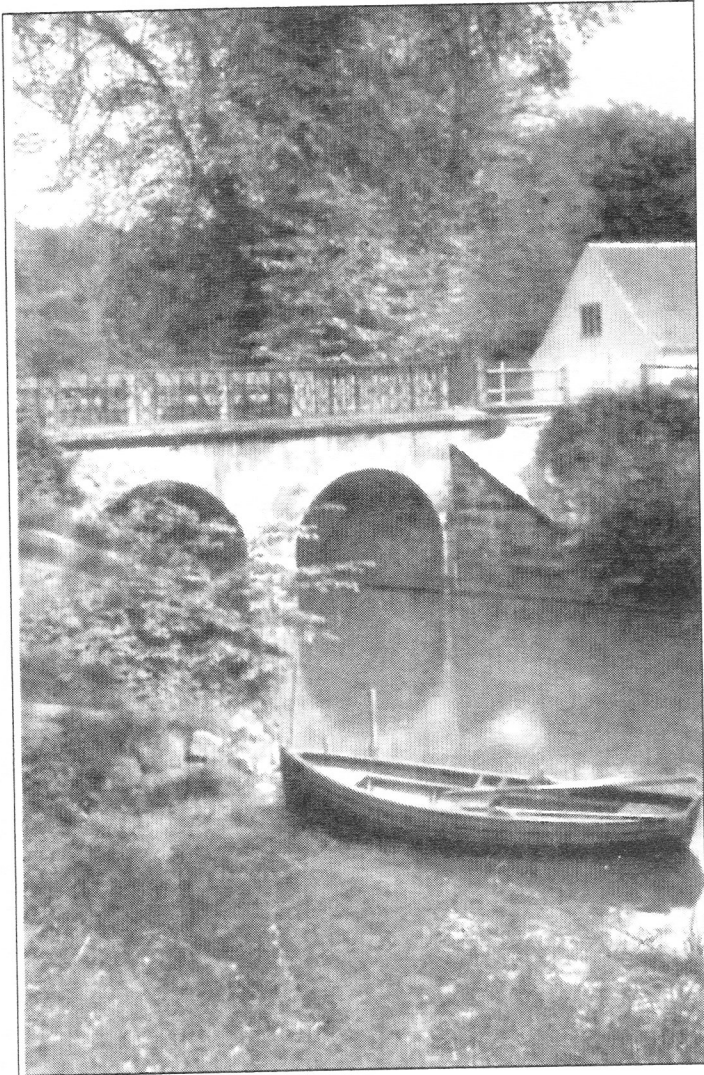
Dele af komplekset har været brugt som bl.a. (fag-) foreningshus, privatskole og festlokale, mens der har været forslag fremme om at indrette bygningerne til rådhus, flygtningecenter, lejligheder m.v. Senest har Frederiksværk Kommune købt bygningerne for at anvende dem til ny børnehave.

Langt værre ser det i øjeblikket ud for det gamle sygehus i Vognmandsgade. I det nye lokalplanforslag er der lagt op til at nedrive „De gamles hjem“ og erstatte det med et moderne bygningskompleks. Sker det, må det siges at være sørgeligt for en bygning, der indiskutabelt lever op til kravene for bevaringsværdighed efter enhver saglig målestok. ----

(Sådan skrev Michael Ax i "Jul i Frederiksværk" i 1996. Vi har lånt billederne herfra og fra sygehusets jubilæumsskrift i 1967.)

Arresøkanalens udgravning 2

ved Bjørn Westerbeek Dahl
Fortsat fra nr. 6

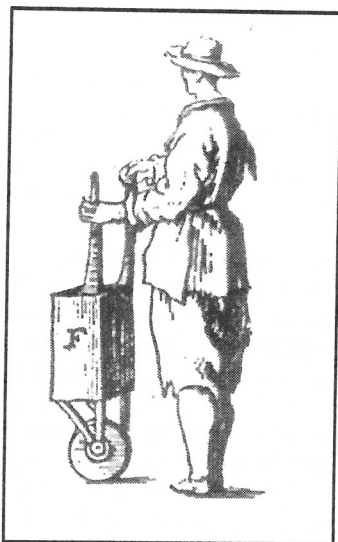
*Den smukke gamle Arresødalbro over kanalen - bygget i 1796.
Hvor længe mon den holder til den umådelig store, ulovlige
gennemkørselstrafik, den desværre daglig er udsat for.*

Gravearbejdet

Kilderne er ganske oplysende om den fremgangsmåde, man anvendte ved gravearbejdet. Det var selv i forhold til tidspunktet et absolut lavteknologisk projekt. Ved de store jordarbejder ved fæstningerne brugtes endda meget komplicerede maskiner til pumpning af vand og overførsel af kraft til hejsning og hævnning af tunge genstande, f. eks. sten og store bjælker. Men det var ikke nødvendigt ved Arresø: Opgaven bestod „blot“ i gennemgravning af den ca. 2 km lange og 10 alen brede kanal, der kun krævede mandskab og atter mandskab, og det blev der jo også leveret i rigelig mængde i de to arbejdsår.

Med sig til Arresøen havde de første 400 mand 100 skubkærrer med hjul og bolte samt 10 økser med nye skafter. De kom fra materialgården i København. De måtte suppleres med yderligere 200 skubkærrer, 100 ekstra hjul samt løbebrædder, som amtsforvalter Jørgen Jacobsen måtte betale. Desuden leveredes fra materialgården i Hillerød 41 skovle, 55 hakker, 6 kofødder, 6 tov, 12 skovlebolte og 13 økser. De blev efter arbejdets ophør i efteråret leveret tilbage til Jacobsen, der opbevarede dem vinteren over i materialgården ved Frederiksborg.

Og da arbejdet blev genoptaget i

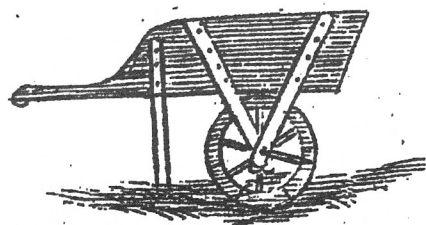

maj 1718, fik han naturligvis ordre til at udlevere redskaberne til brug ved kanalbyggeriet. Men der skulle da bruges yderligere 130 skubkærrer, som han måtte købe ind, samtidigt med at man forsøgte at få det bedste ud af to store bøge, der var udset til formålet.

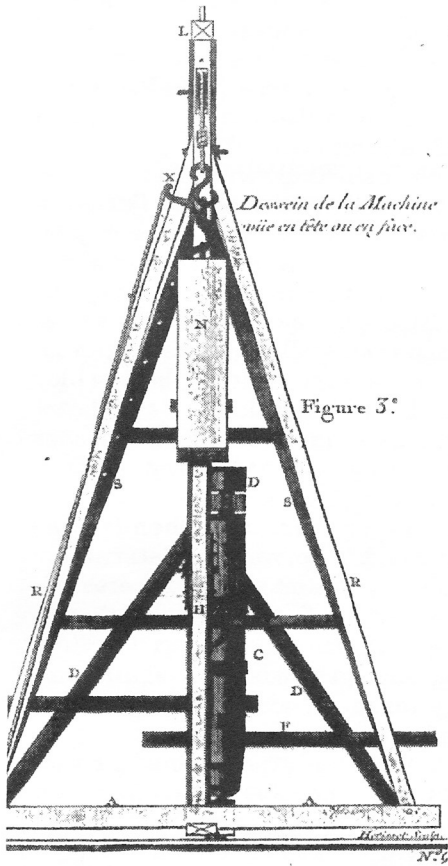
Der har altså også været en redskabsproduktion i Frederiksborg. Det kan oplyses, at leveringstiden for de selvproducerede var ca. 2 uger. Ved samme lejlighed ønskede regimentsskriver Erik Torm fra det nyindrettede Frederiksborg Rytterdistrikt en donkraft og fire blokkehjul udleveret fra skansen ved Spodsbjerg i nærheden af Hundested, hvad man så end har brugt dem til der. Ved

kanalbyggeriet kunne de bruges til at fjerne større træer m. v. I juli kom endnu en donkraft og to knobhjul til „arbejdet ved Arresø“. I efteråret 1718 beskrives materialerne som slidte og ødelagte, men man fik dog nye, bl. a. 50 jernskovle og et tilsvarende antal jernspader fra København.

Da arbejdet med kanalen i 1719 blev endeligt afsluttet, indleveredes de overskydende materialer til Materialgården i København. Der var da efter materialforvalter Niels Juels kvittering den 26. september 424 hjulbøre, 418 hjulbørshjul, 20 hjulbørbolte, 439 jernspader, 157 jernhakker, 9 kofødder og 7 økser. De to stykker tovværk, der var på tilsammen 34 favnes længde, fandtes stadigvæk. Samtidigt erklærede Feriden, at der var blevet anvendt 50 hulskovle til vandarbejdet, men de var „spuleret“ og kunne ikke tilbageleveres. Listen og Feridens kommentar synes at antyde, at der ikke var andre typer redskaber i brug.

Udseendet af 16- og 1700-tallets redskaber lå helt fast. På Københavns Materialgård fandtes i 1686 en standardmodel af en jernskovl, der angiveligt var udført af ingeniøren Gottfried Hoffmann. Den skulle bruges i forbindelse med anlægget af Christianshavns ny befæstning. Og i 1700-tallets inventar over materialgården fandtes modeller af en standardjernskovl, en tilsvarende hakke og sågar en standard bolt, altså det søm, der skulle holde træskaffet fast til redskabets jerndel. Disse standardredskaber skulle bruges som forlæg for de håndværkere, der var tilknyttet materialgården, så man fik et helt ensartet produkt. Materialgårdsfolkene selv var oftest udskrevne soldater, der havde håndelag for arbejde med træ og jern. De lededes af en faguddannet, offentlig ansat håndværksmester. På arbejdsstedet blev træer og buske fjernet med økser. Jord og sand blev gravet op med skovle og spader, der brugtes til henholdsvis fast og løs jord. Vandholdig jord samt dynd blev fjernet med hulskovle, og med hakker blev grus og småsten løsnet, så det kunne fjernes. Sten vippedes bort med kofødder, der fungerede som løfte-

*Dessein de la Machine
mise en tête ou en face.*

Figure 3.

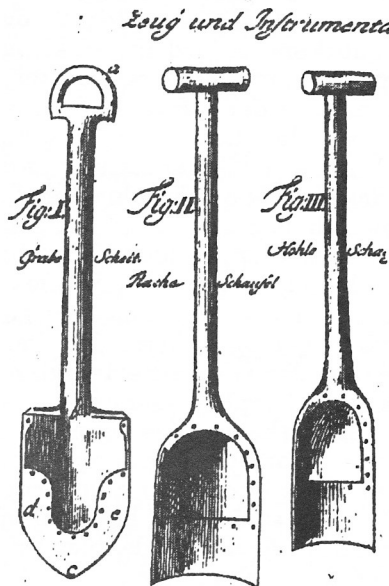
stænger. Desuden anvendtes donkrafte til fjernelse af større sten. Med en rambuk lagde man fundamentet til sluser og broer. Der findes ingen illustrationer af præcis de redskaber, som man brugte ved Arresøen eller ved andre danske arbejder i samtiden, og vi må derfor samle afbildninger og oplysninger fra samtidens lærebøger.

Det var denne type redskaber, som

man brugte til at udgrave Arresøkanalen. Der ses intet forsøg på at bruge heste til transport af sand og jord eller til pumpeværker af den ene eller anden art. Arbejdet var lavteknologisk - præget af den lette, om end ikke gratis adgang til arbejdskraften - med brug af ganske enkle og få redskabstyper.

Arbejdsforhold

Jordarbejderne her i 16- og 1700-tallet var nøje organiseret, og da man ved Arresøen netop anvendte soldater til arbejdet, kan man gå ud fra, at arbejdet ikke har adskilt sig væsentligt fra det arbejde, som blev udført i København, hvorfra der findes et specificeret arbejdsregulativ fra 1703: Mandskabet skulle møde på arbejdsstedet kl. 4 om morgenen og først forlade det igen 12 timer senere. Der var na-

turligvis hvilepauser, som nærmere fastsattes af den kommanderende officer. Melding af pausernes begyndelse og ophør blev markeret ved spil eller signaler af tamburerne, som også signalerede, når man på grund af regnvejr ikke skulle arbejde.

På arbejdsstedet forsøgte et par løjtnanter med underofficerer at holde orden og disciplin. De skulle hele tiden være ved arbejdet og „drive folkene“ til en passende arbejdspræstation, ligesom de skulle standse påbegyndt uorden og slagsmål.

Soldaterne arbejdede i sjak á 6 mand, som officererne dagligt skulle anvise arbejde. Det kunne, hvis det var god jord, måske som ved Arresøen, være $2\frac{1}{2}$ - 3 skaktfuld jord. En skakt jord beregnedes til et rumfang af 6 alen i længden, 6 alen i bredden og 1 alen dyb, Det svarer til 9 kubikmeter, og dagsmængden lå således mellem 22 og 27 kubikmeter jord pr. sjak, og regner man med de to regiments 400 mand i det første år, kunne man således dagligt regne med gravning af 1.452 kubikmeter jord pr. dag eller 34.848 kubikmeter pr. måned, hvis man går ud fra den ideelle situation, at alle blev sat til arbejdet, og at alle var lige effektive. I realiteten var indsatsen givetvis betydeligt mindre: Der var soldater, der var uarbejdsdygtige på grund af sygdom eller orlov, nogen var måske ligefrem deserteret, andre var forsat til andre opgaver, bl. a. havde Jon Gad i Slangstrup bedt om to soldater til bevogtning af melet fra Kronborg, der blev malet på de nærliggende møller til brødbagningen. Andre har haft

transport- og vagtopgaver, som falder uden for det egentlige gravearbejde. Så måske 15.000-20.000 kubikmeter pr. måned er mere realistisk. Desværre fortæller regnskaberne intet om denne side af kanalprojektet.

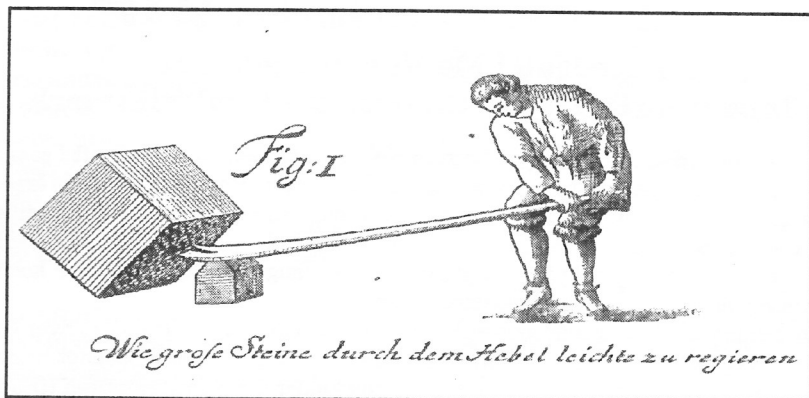
Arbejdsinstruksen fastsatte også, at sjakkene selv skulle fjerne de sten, de stødte på under arbejdet. Det skulle ske på en af de skubkærrer, der var anvist til arbejdet. Officererne skulle tilse, at soldaterne behandlede redskaberne på en ordentligt måde, så de ikke blev ødelagt. Materialerne blev udleveret hver morgen af en betroet mand og mod kvittering, så man havde styr på kongens redskaber. De redskaber, der løbende blev brugt, skulle være soldaterne for hånden, resten skulle placeres under opsyn af en materialvagt, som regimenterne selv udpegede. Slidte og ødelagte redskaber skulle ombyttes med bedre hos materialforvalteren.

Omfanget af arbejdet med Arresøkanalen kendes ikke, men den store bakke nærmest Arresøen blev da gravet igennem sammen med det meste af den østlige halvdel af kanalen. Ved beregninger over kanalens længde og bredde og landskabets højde kan man i vore dage anslå gravearbejdet til ca. 300.000 kubikmeter jord.

Resten kom man forholdsvis lettere til, idet Feriden havde indset, at man kunne lade det opstemmede vand fra Arresø presse sig vej gennem den lave vestlige del af området. Det svarer nogenlunde til strækningen langs vore dages Havnevej. Hvorledes det rent praktisk er foregået vides ikke, og det

vides heller ikke præcist, hvornår det er sket. I slutningen af 1718 meldes kanalbyggeriet færdigt, slusen var blevet lagt ved Arresødal, og det kunne tyde på, at det store gravearbejde har været færdigt på dette tidspunkt. Helt færdigt blev det først med udgangen af september året 1719. Så ophører udgifterne til soldaterne, og først da tilbageleveredes redskaberne til materialgården i København. Feriden kom ikke igen til at arbejde med kanalbyggeri eller andre ingeniørarbejder. Han døde allerede i 1724 og blev begravet i Trinitatis Kirke i København, hvor man i krypten kan finde hans kiste. Hans enke var datter af den berømte regnemester Søren Mat-

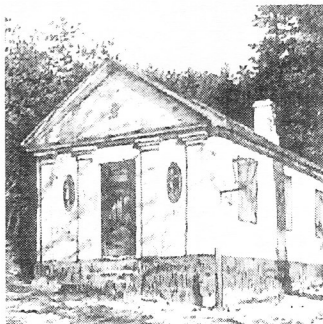
thiesen. Hun giftede sig igen, og i det ægteskab kom der flere børn, hvoraf et blev stammomder til den tyske kejser Wilhelm den Andens hustru, Augusta Victoria. En vej nær ved Sandviggård i Hillerød er opkaldt efter ham, Eberlinsvej. Derimod har ingen vist tænkt på H. H. Scheel eller Michael Fischer endsige Oluf Jensen Beck, der også har et ansvar for kanalbyggeriet. Arresøkanalen opfyldte sit formål: Vandstanden i Arresøen faldt til mere eller mindre normalt leje, naboerne kunne ånde lettet op, og omkring den ny å voksede som bekendt Frederiksværk by op, ----- men det er jo en helt anden historie.

Hermed afsluttes artiklen om kanalgravningen i Frederiksværk. Vi er Bjørn Westerbeek Dahl meget taknemmelig for, at han har nedskrevet indholdet af det fine foredrag, som han holdt i Historisk forening sidste år til denne artikel til Prøven. (Illustrationer til artiklen har Westerbeek Dahl vedlagt).

Foreningsaktiviteter

Onsdag den 31. august, kl. 19⁰⁰
Byvandring med Major S.E. Snekkerup
Arresødal - Militæret - Slottet - Kanalen

Vi mødes ved "Hjemmeværnsgården" til en kort briefing over en kop kaffe. Major Snekkerup vil fortælle om Raketkorpset, Frederiksværks frivillige Korps, marinelejren Arresødal mm. Vi går derefter ned til kanalen, hvor vi skal høre om agatslibemøllen samt slottets historie med general Classen, K.A. Larssen, højskole mm. Vi skal også høre om kanalens udgravning, om skovridergården med ruinerne af gammelt observatorium, om Portvagten mm.

Onsdag den 14. september kl 19³⁰
Foredrag i Menighedshjemmet
Jens Henrik Tiemroth: Pesten i Frederiksværk

Koleraen eller „den asiatiske syge“ ramte København med voldsom kraft i sommeren 1853 og bredte sig herfra ud over landet. Det var en ny sygdom, om hvis årsager lægerne havde svært ved at blive enige, mens folk i almindelighed blot ligestillede den med de pestangreb, som med mellemrum havde ramt hovedstaden siden 1500'tallet. Endnu i dag kendes mundheldet „at vælge mellem pest eller kolera“ som betegner et valg mellem lige store onder.

Da epidemien nåede til Frederiksværk, var byen dårligt rustet. Grunden, hvor byen ligger, er lav og fugtig, og rendestene og andre afløb kunne kun vanskeligt holdes i orden. Hertil kom, at andre sider af det, vi i dag kalder for infrastrukturen (fx syge- og fattigvæsen), var svagt udbygget.

Fhv. museumsinspektør Jens Henrik Tiemroth vil fortælle om „pestens“ forfærdende virkninger og de effektive hygiejniske foranstaltninger, den gav anledning til. Først i 1860'erne, da man havde fået både et sygehus og et fattighus, kom fabriksbyen Frederiksværk nogenlunde på højde med tilsvarende byer. Begge bygninger eksisterer stadig. Sygehuset (i ombygget stand) i Vognmagergade 1, og fattighuset i Jernbanegade 4 (det nuværende byarkiv).

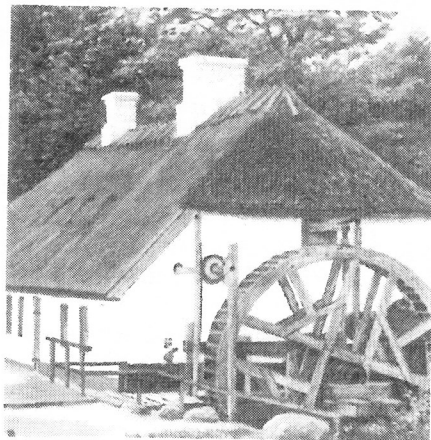

Foreningsudflugt til Hammermøllen

Lørdag den 24. september

I "Jul i Nordsjælland" for året 1967 stod der en artikel om Hammermøllen i Hellebæk. I anledning af vores foreningsudflugt til Hammermøllen bringes nedenfor et referat af denne artikel:

I 1967 stod Hellebæk - Ålsgårde egns-historiske udvalg overfor en stor opgave nemlig den at genskabe Hammermøllen i Hellebæk, den Hammermølle, som på Christian IV's tid drev våbensmedien, som blev centrum i et storstilet fabriksanlæg, og som har ligget der i 200 år.

Stedet er idyllisk med skov, skovsø og vandløb. Frederik II havde omkring 1580 bygget Kronborg og skulle have et sted til værksteder til reparationer og fremstilling af metalgenstande af forskellig art, og det nærmeste velegnede sted med vandkraft, der kunne udnyttes, var her i Hellebæk. Om-

kring 1600 blev der derfor her anlagt en kobbermølle, som har navngivet kobbermøllesøen og en Hammermølle ved søen.

Råmaterialer til værkstederne blev hentet fra Norges malmlejer, og skibene lagde til ved den lille havn udfor Hellebækgård. Til at lede den nye fabriksvirksomhed blev indkaldt tyske mestre. Den mest kendte af disse var Casper Fincke, der også skal have stået for fremstillingen af jerngitre til Rundetårn og Roskilde Domkirke.

Lidt fra Hammermøllen lod Christian IV opføre to sammenhørende bydele, den ene for arbejderne og den anden for mestrene. Langs "Bøssemagergade" ligger sammenhængende husrækker, gule rækkehuse i Nyboderstil. Noget er naturligvis gået tabt i tidens løb, og mange mure er sat om, men stort set er indtrykket som dengang. Man kunne næsten fristes til at sige, at gaden kun havde to huse - meget lange huse, et på hver side, da de mange boliger er bygget sammen i en facade med et tag. De var boliger for våbenfabrikkens svende og arbejdere. Øverst på bakkekammen delte vejen sig, og langs den ene lå en række hvide bygninger i kort afstand fra hinanden med fri udsigt og store haver bag sig, ikke almindelige huse, men så fine at se til, at man kunne se, at her boede våbenfabrikkens mestre. Våbenfabrikken med de

mange værkstedshuse er forsvundet.

Men Hammermøllen stod der som en smuk stråttækt og velvedligeholdt bygning. I gavlen sidder Frederik V's navnetræk og årstallet 1765. Men under dette hus ligger fundamenterne af Christian IV's Hammermølle. Fra 1709 have en beskrivelse af dette lille møllehus, ca. 5,70 m langt og i to stokværk. Møllehuset fra 1765 var 9,5 m bredt og 20 m langt. I østgavlen ses rester af den gamle mølles langmur. Ved hjælp af et hjul med takker med

noget mellemrum udløstes slag af en tung hammer mod en ambolt, hvor det jern, hvoraf bøssepipen skulle smedes, var anbragt. Med til det gamle miljø hører naturligvis også en hovedbygning. Den blev opført i 1764 umiddelbart før den nye møllebygning, og før Kronen overtog det hele. Denne hovedbygning, "Hellebækgård" eller "Pallæet", blev solgt til Opfostringshuset i 1953, så her har "Skorperne" holdt til

lige til i år, hvor skolen er ophørt. Et andet vigtigt hus er "Proberhuset", hvor gevæerne blev afprøvet, før de forlod fabriksområdet. Huset består af to afdelinger, den ene med stråtag og den anden med tegltag, og den store skorsten er til at fyre i udefra, så man ikke risikerede eksplosion i krudtet indendørs.

Men alt dette kan vi se og høre meget mere om på turen til Hellebæk lørdag den 24. september.

Der er stadig pladser, så skynd dig med tilmeldingen.

Vi køber mad og drikkevarer på Hammermøllen kl. 12⁰⁰.

Efter en rundtur til Proberhuset og Bøssemagergade skal vi nyde en tår kaffe med kage.

Bussen starter hjemad ca. kl. 15⁰⁰.

Priser:

Bus + entré pr. person 95 kr.

Mad + kaffe pr. person 90 kr.

Ialt pr. person 185 kr.

Drikkevarer køber hver deltager selv

Bus afgår fra:

Melby Kirke	
ved Lindebjergvej	kl. 9.00
Støberledskrydset	kl. 9.05
Frederiksværk Torv	kl. 9.10
Kregme Kirke	kl. 9.20
Ølsted Brugs	kl. 9.25
St. Havelse	kl. 9.30

**Tilmelding senest 16. september
til Vibeke Agnild, tlf. 47 72 14 66**

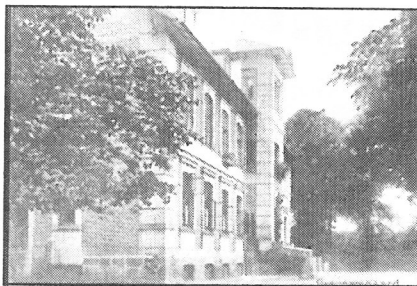
Bedst mellem 9 og 11 og 18 og 20.

Onsdag den 19. oktober kl. 19³⁰
Foredrag i Menighedshjemmet
Søren Jessen:
Landboreformernes gennemførelse på
Frederiksværk Gods

J.F. Classen er nok bedst kendt som grundlægger af Frederiksværk, men han var også godsejer.

Der blev ikke gennemført egentlige landboreformer på godsområderne i J.F. Classens levetid, men de blev påbegyndt kort efter hans død i 1792.

Det er disse reformers gennemførelse, der er temaet for denne aften foredrag.

Onsdag den 16. november kl. 19³⁰
Foredrag i Menighedshjemmet
Karl E. Frederiksen: Mystikken om Røde Ran

Det var i 1862. Midt i den periode hvor den nationale romantisme blomstrede, at der på Triers Forlag udkom en lille tættrykt bog med titlen „Røde Ran -Folketradition fra det nordlige Sjælland“, som kom til at betyde uendeligt meget for befolkningens identitet i netop Nordsjælland. Bogen er fuld af overleveringer og mystik, og sådan er det også med baggrunden for dens tilblivelse. Det kan undre, at den på kort tid blev solgt i så stort oplag (7.000), for bogen er ikke mindre end et litterært makværk uden skønhed og folkelig appel, men fyldt mere end til bristepunktet med et sammensurium af stumper af sagn, mundtlige overleveringer, vandrehistorier og tørre passager hentet og omarbejdet fra gamle historiebøger og Saxos krønike, mener lokalredaktør Karl Erik Frederiksen.

Han har gennem flere år optrådt som mundtlig fortæller med afsæt i den sagnverden, der kendes fra hans bog Troldtøjets Sand. Det sidste års tid er han også begyndt at tage afsættet i de sagnstumper, som historien om Rødes ran er sammensat af. Han har nu „oversat“ og nydigtet den gamle historie til over 100 forskellige fortælletemaer om røveren Røde og hans ran, næskongen Hald (fra Halsnæs), trolduhyret Ram, den ondsindede varulv og diverse konger og herremænd, som har forsøgt at få herredømmet over Arresøegnens vildsomme natur.

Vi skal denne aften høre eksempler på denne nydigtning. Vi skal også høre om de personer, som er blevet tillagt forfatterskabet til den oprindelige udgave.

Frederiksværkegnens Historiske Forening

kontingent

Personligt medlsk.: 100 kr.
Husstandsmedlsk.: 150 kr.
Firma og institut .: 500 kr.
- under 6 ansatte: 250 kr.

Medlemmernes kontingent er betingelsen for, at vi kan opretholde foreningens høje aktivitetsniveau m.h.t. foredrag, ekskursioner, byvandring etc., samt udarbejdelse og udsendelse af medlemsbladet "Prøven" 4 gange årligt.

NB! Hjælp med at hverve nye medlemmer. Prøv dine venner.

Har du spørgsmål til foreningen og dens arbejde
 Ring til Vibeke Agnild tlf:47 72 14 66 eller
 send en mail til Christina Ax på fhf@mailme.dk

Museer i omegnen

Industrimuseet Frederiks Værk:

Byarkivet

ti - fr 10 - 14

Bymuseet

og Krudtværksmuseet

7. juni - 17. sept.

Hver dag 12 - 16 undt. mandag

Hundested

Lokalhistoriske Arkiv

ma. 10⁰⁰-12⁰⁰, ons. 16³⁰-17³⁰

Knud Rasmussens Hus

kl. 11 - 16 undt. mandag

Frederiksværk Brandmuseum

Lørdag kl. 11-13

- eller efter aftale

Disse virksomheder støtter Historisk Forening

Fr.værk Folkebibliotek Torvet 41. 3300 Frederiksværk Tlf. 47 78 41 00	Nordea Bank Frederiksværk Torvet 37. 3300 Frederiksværk tlf. 47 72 24 11	Det Classenske Fideicommiss. Tromnæs Allee 4800 Nykøbing F.
Danske Bank. Nørregade 6. 3300 Frederiksværk. Tlf. 47 76 70 00.	Knudsen Plast A/S. Industrivej 21. 3300 Frederiksværk Tlf. 47 76 01 01	DanSteel A/S Havnevej 33 DK 3300 Frederiksværk Tlf. 47 77 03 33
Café - Nydt Nørregade 38 3300 Frederiksværk Tlf. 47 72 22 99	Hans Holger's Cykler Vinderød Skov 3 3300 Frederiksværk Tlf. 47 72 23 23	